

Van verwantschap tussen talen tot verbondenheid tussen mensen

ETYMOLOGIE VOOR MEERTALIGE KLASSEN

Hoe kan kennis van verwantschap tussen talen zowel effectieve taalverwerving als de verbondenheid tussen sprekers van verschillende talen bevorderen? In dit artikel introduceren Nadia Wijers en Szilvia Szita het nut van etymologie in de klas en presenteren zij een activiteitenreeks.

NADIA WIJERS & SZILVIA SZITA

Kennis van talenfamilies en verwantschap tussen talen kan een positief effect hebben op het effectief leren van een taal (zie bijvoorbeeld Boers et al., 2007; Hashemi & Aziznezhad, 2011; Pierson, 1989). In meertalige klassen, waar leerlingen verschillende talen beheersen, lijkt etymologie bijzonder goed inzetbaar. Niet alleen overeenkomsten tussen specifieke woorden (*fish/vis/Fisch*), maar ook algemenere kennis, zoals het besef van samenhang tussen klanken in verschillende talen, kan zeer nuttig zijn. Zo worden de klanken [v] en [f] in Germaanse talen vaak als [p] in Romaanse talen gerealiseerd (*pesce/poisson/pez* als tegenhangers van *fish/vis/Fisch*) en bestaat er een duidelijk verband tussen de Duitse klanken [:s] en [ts] en de Nederlandse klank [t] (*Straße/straat; schwarz/zwart*). Kennis van dergelijke samenhangen kan het her-

kennen van de betekenis van vreemde woorden bevorderen en het leren ervan vergemakkelijken.

Ook op het psychologisch vlak kan etymologische kennis waardevol zijn. Het constateren van overeenkomsten tussen talen lijkt er volgens onze ervaring wezenlijk toe bij te dragen dat leerlingen de betreffende culturen als toegankelijker ervaren. Hierdoor wordt de angst voor de ander en het vreemde weggenomen: de afstand tot de nieuwe taal en cultuur – en daarmee tot de sprekers – wordt namelijk gereduceerd. De afstand tussen het Nederlands en Engels is relatief klein. Bovendien wordt het Engels door zijn status als lingua franca door leerlingen vaak als ‘dichterbij’ ervaren dan andere talen. Veel scholieren in Nederland leren echter ook Frans, Duits of andere talen die door hun school worden aangeboden. Leerlingen kunnen het gevoel hebben dat deze talen verder van hen af staan en daardoor moeilijk te leren zijn.

Foto's: Szilvia Szita

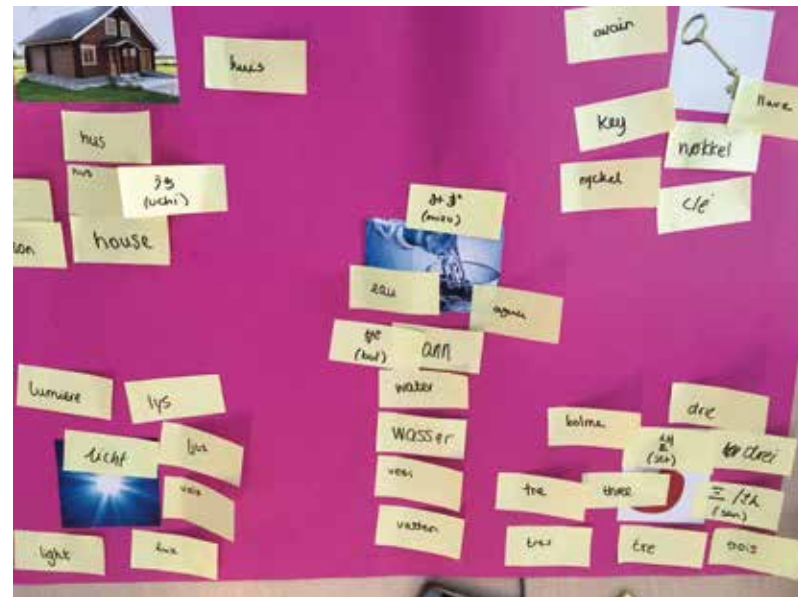
Daarnaast is het een belangrijk besef dat de rijkdom aan talen binnen één klas vaak groter is dan docenten denken. Bij de talen die de leerlingen op school leren, moeten namelijk nog de talen opgeteld worden die scholieren met een anderstalige achtergrond beheersen. Het gaat hier om talen die normaal gesproken zelden of nooit aandacht krijgen in de klas (daargelaten dat men zich kan afvragen in hoeverre dit normaal is). Taal is echter een belangrijk deel van iemands identiteit. Zo stelde hoogleraar Annick de Houwer tijdens haar presentatie op de conferentie Multilingual Awareness & Multilingual Practices (Antwerpen, 2019): ‘Wanneer je mijn taal negeert, negeer je mij.’

Om etymologie in de klas te brengen hebben wij een reeks speelse, maar tegelijkertijd effectieve activiteiten ontwikkeld die twee belangrijke doelen dienen: ze helpen de leerlingen zich van de overeenkomsten tussen

talen bewust te worden en dragen bij aan het creëren van een gemeenschap tussen sprekers van verschillende talen in de klas. De activiteiten zijn uitgevoerd op de Europese School in Den Haag met leerlingen in de leeftijd van twaalf tot veertien jaar. De leerlingen zijn allemaal meertalig en de meesten van hen hebben een Europese achtergrond. Zij leren allen minstens twee vreemde talen op school. De activiteiten kunnen echter in elke klas waar leerlingen meer dan één taal spreken uitgevoerd worden.

Etymologie in de klas

De activiteitenreeks werd als workshop tijdens een projectweek in juni 2019 aangeboden. Leerlingen tussen twaalf en veertien jaar oud konden zich inschrijven voor verschillende workshops die hun belangstelling trokken. Op de Europese Dag van de Talen van

ditzelfde jaar werd het project herhaald.

De workshop bestaat uit verschillende fasen (zie ook kader 1). In de eerste fase werken de leerlingen in groepen. Elke groep krijgt dezelfde poster met tien afbeeldingen. Hierop staan zaken die in verschillende talen gemeenschappelijke etymologische wortels hebben. De woorden uit talen uit dezelfde taalfamilie zullen vaak grote overeenkomsten vertonen, waardoor leerlingen zullen ervaren dat deze met elkaar verbonden zijn. Wij werken met de volgende woorden: oog, hart, vis, beer, vuur, sleutel, water, licht, huis en drie. De opdracht is om deze tien zaken in zoveel mogelijk talen te benoemen: de benamingen worden op aparte post-its geschreven en naast de afbeeldingen geplakt. Naast de foto van een hart kunnen de leerlingen dus bijvoorbeeld woorden als *heart*, *hart*, *Herz*, *cuore*, *corazón*, *cœur*, *serce*, *sirds*, *srce* en *širdis* plakken. Vervolgens maken zij een ronde door de klas langs de posters van de andere groepjes om te zien welke woorden er nog meer zijn gevonden. Leerlingen die een bepaalde taal het best beheersen, leren de juiste uitspraak aan de rest van de groep.

Wanneer een deel van de leerlingen ook niet-Europese talen spreekt, moet men woorden uitkiezen die uit deze talen door Europese talen zijn overgenomen en vice versa. Zo lenen de volgende Arabische woorden zich uitstekend voor de activiteiten: *zarāfa* (giraffe), *bunn* (boon), *qītār* (gitaar), *kabar* (kappertjes) en *kūb* (beker/kopje). In strikte zin bestaat er geen etymologische verwantschap tussen het Arabisch en talen zoals het Nederlands en Engels; het gaat hier om leenwoorden. De leerlingen zullen echter begrijpen dat zelfs talen en culturen die verder van elkaar af staan, kenmerken delen en van elkaar ‘lenen en leren’.

- Bij het uitkiezen van de afbeeldingen moet zoveel mogelijk rekening worden gehouden met de taalfamilies van de talen die de leerlingen beheersen. Bij minstens een paar afbeeldingen moet de gelijkenis tussen de woorden duidelijk herkenbaar zijn. Hierbij moet rekening worden gehouden met alle leerlingen.
- Vooral in meertalige klassen is de groepsindeling belangrijk. Wanneer leerlingen met dezelfde moedertaal bij elkaar in één groep zitten, zal de talige diversiteit en daarmee de uitwisseling van talen beduidend minder zijn dan wanneer er meer taalvariatie binnen een groep is.
- Het wedstrijdement kan voor sommige scholieren een extra stimulans zijn. Welke groep heeft de meeste woorden verzameld in fase 1? Welke groep heeft de meeste woorden naast de juiste afbeeldingen geplakt in fase 3?
- Het is makkelijker om de aandacht van de leerlingen vast te houden wanneer de presentatie van de docent niet te lang duurt en interactief is.
- De leerlingen moet duidelijk uitgelegd worden dat zij de woorden op aparte post-its moeten schrijven. De opdracht in de derde fase wordt anders wel erg makkelijk.

Kader 1. Tips

Leerlingen realiseren zich dat talen eigenlijk helemaal niet zo ver van elkaar af staan, dat woorden ‘reizen’ en dat deze door de tijd heen veranderen

De tweede fase bestaat uit een korte, interactieve presentatie van de docent waarin op overeenkomsten tussen talen(families) wordt ingegaan. Samen met de leerlingen kan over verschillende vragen worden nagedacht, zoals: wat betekent het wanneer woorden in twee of meerdere talen op elkaar lijken? Hier kan over vooroudertalen en leenwoorden gesproken worden. Zo delen de woorden *year* en *jaar* hun etymologische oorsprong, maar komt het Hongaarse leenwoord *otel* van het Franse *fauteuil*. Interessant is ook de volgende vraag: hoe verandert de betekenis van woorden door de tijd heen? Wij hebben met onze leerlingen over de betekenis van het woord *hypocriet* gesproken, dat afstamt van het Oudgriekse woord *ὑποκριτής*, dat ‘toneelspeler’ betekent.

In de derde fase haalt de docent de post-its weg en geeft deze aan een nieuwe groep. De leerlingen proberen deze weggehaalde post-its van een andere groep weer naast de juiste afbeeldingen op de poster te plakken. De kennis over gelijkenissen tussen talen die de leerlingen in de tweede fase verworven hebben, kan hen bij deze taak helpen. Ook als niemand van de leerlingen in een groep Italiaans beheerst, zouden zij er door de zojuist opgedane kennis over overeenkomsten tussen talen en systematische klankverschuivingen toch in kunnen slagen om een post-it met het woord *pesce* naast de juiste afbeelding te plakken.

De posters kunnen in een laatste fase in de gangen van de school worden opgehangen, met post-its ernaast. Op deze manier kunnen andere leerlingen die langslopen nog meer talen toevoegen. Daarnaast kunnen er gesprekken voor de posters ontstaan over talen, betekenis, uitspraak en dergelijke.

Verwantschap tussen talen

Onze leerlingen van de Europese School in Den Haag hebben meertalige feedbackformulieren ingevuld; zij konden zelf kiezen in welke taal zij de vragen wilden beantwoorden (zie ook kader 2). Wij kregen dan ook met een groot aantal talen te maken, die wij met veel plezier ontcijferd hebben. Uit de antwoorden van onze scholieren op de vraag wat zij geleerd hadden, blijkt dat zij

het besef dat talen met elkaar verbonden zijn en gelijkenissen vertonen als hun belangrijkste nieuwe inzicht beschouwden. De meeste leerlingen gaven op het feedbackformulier aan dat zij begrepen hadden dat talen eigenlijk helemaal niet zo ver van elkaar af staan, dat woorden ‘reizen’ en dat deze door de tijd heen veranderen. Verrassend was dat onze scholieren vervolgens zelf het verband met het leren van een nieuwe taal legden: zonder dat de docenten dit hadden uitgelegd, spraken de leerlingen uit dat de kennis van een taal kan helpen bij het leren van een andere taal, omdat talen met elkaar verbonden zijn. Onze scholieren geloven dus ook dat kennis van etymologie een positief effect kan hebben op het leren van een taal.

Op de feedbackformulieren schreven onze scholieren onder andere geleerd te hebben dat ‘talen op

- It was very fun. Keep it up! [sic]
- It was very interesting. Thank you.
- We had a nice time.
- It was fun.
- It was very interesting.
- Me ha gustado el workshop.
- Il workshop è stato molto bello e ho imparato tante cose nuove.
- J'ai vraiment aimé cette journée.
- Era molto bello.
- It was divertente.
- I loved the activities. They were really fun.
- Mi sono divertito e grazie mille.
- Me a gustado mucho.

Kader 2. Reacties van leerlingen

elkaar lijken', dat 'languages change with time' en dat 'le lingue sono tutte le stesse' ('alle talen gelijk zijn'). Deze laatste – beslist niet incidentele – opmerking is weliswaar overdreven, maar wijst op iets belangrijks: voor veel meertalige leerlingen lijken andere talen (zeer) toegankelijk. Dit geldt vooral voor degenen die een 'grotere' taal spreken of een taal die verwant is aan veel andere talen die op school worden gesproken, zoals de Romaanse talen Spaans, Italiaans, Frans, Portugees en Roemeens.

Verbondenheid tussen mensen

In multiculturele en meertalige klassen hebben activiteiten zoals deze een verbindende functie (zie kader 3 voor meer ideeën). Er is meestal geen of zeer weinig aan-

dacht voor de (moeder)talen van leerlingen met een anderstalige achtergrond. In de voorgestelde activiteiten is er ruimte en aandacht voor deze talen, waardoor de betreffende leerlingen zich meer gewaardeerd voelen. Wanneer klasgenoten interesse tonen in elkaars taal – een belangrijk deel van hun identiteit –, komen ze nader tot elkaar. De activiteiten spelen een belangrijke rol bij het wekken van deze interesse. Daarnaast verbinden overeenkomsten mensen. Wanneer leerlingen zien dat er overeenkomsten en gelijkenissen tussen hun talen bestaan, ontstaat het gevoel iets gemeenschappelijk te hebben.

Aangezien wij wilden weten hoe onze scholieren de activiteiten hadden ervaren en wat zij van de workshop hadden meegenomen, hebben wij na afloop korte interviews afgenomen. Dat heeft ons een dieper inzicht in hun relatie tot verschillende talen gegeven. Zo stelde een Italiaanse leerlinge aan het einde van de workshop dat zij het Frans perfect zou kunnen beheersen, omdat de woordenschat in beide talen 'grotendeels overeenkomt'. Een Franse scholier gaf aan dat hij verbaasd was te zien hoezeer het Nederlands en Duits op elkaar leken. Dergelijke opmerkingen waren allermindst incidenteel. Het vermogen om met behulp van enkele activiteiten verbindingen tussen talen te identificeren heeft ieder meertalig kind – en ook de meeste eentalige kinderen, wanneer hun die mogelijkheid wordt geboden.

De talen die tot de minder verspreide of minder onderwezen talen behoren, hebben echter een bijzondere status. Op basis van onze ervaringen kan gesteld worden dat 'kleinere' of minder bekende, niet-Europese talen bewust op de voorgrond geplaatst moeten worden, aangezien de sprekers zich vaak inhouden en hun taal niet zo open etaleren als de sprekers van 'grotere' en vaker onderwezen talen, waarvan de status zogezegd 'gevestigd' is. In onze context waren dit de Slavische en Fins-Oegrische talen en het Grieks; de sprekers schroomden hun taal te vertegenwoordigen. In andere schoolcontexten zijn dit waarschijnlijk andere talen. Het is belangrijk de sprekers van deze talen actief bij de activiteiten te betrekken en de klas de gelegenheid te geven de betreffende talen te leren kennen en zich door deze ervaring te laten verrijken. ■

LITERATUUR

- Boers, F., Eyckmans, J., & Stengers, H. (2007). Presenting figurative idioms with a touch of etymology: More than mere mnemonics? *Language Teaching Research*, 11(1), 43–62.
- Hashemi, M., & Aziznezhad, M. (2011). Etymology: A word attack strategy for learning the English vocabulary. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 28, 102–106.
- Pierson, H. D. (1989). Using etymology in the classroom. *ELT Journal*, 43(1), 57–63.

- Om de leerlingen meer inzicht te laten krijgen in overeenkomsten tussen verschillende talen kunnen zij woorden in verschillende talen completeren, bijvoorbeeld: *_is, _ish, _isch, _oisson, _esce, _ez*.
- Leerlingen kunnen de betekenis van nog onbekende woorden raden. Hierbij kan gericht aandacht aan een systematische klankverschuiving besteed worden. Als de leerlingen bijvoorbeeld beseffen dat de klanken [ːs] en [ts] in Duitse woorden als *heißen, zwanzig, Straße, Zeit, Fuß* en *schwarz* in het Nederlands als [t] gerealiseerd worden, kan dit hen helpen de betekenis van onbekende woorden te begrijpen en beter te onthouden.
- Er kan met leerlingen worden stilgestaan bij woorden in verschillende talen die op elkaar lijken, zoals het Duitse *Sack* en het Franse *sac* of het Duitse *Meer* en het Nederlandse *meer*. Hebben ze dezelfde betekenis? Hebben ze dezelfde etymologische wortels? De leerlingen ontdekken dat etymologie en betekenis samenhangen.
- Oudere leerlingen kunnen een woord toegevoegd krijgen. Zij zoeken de etymologie op en presenteren hun bevindingen.

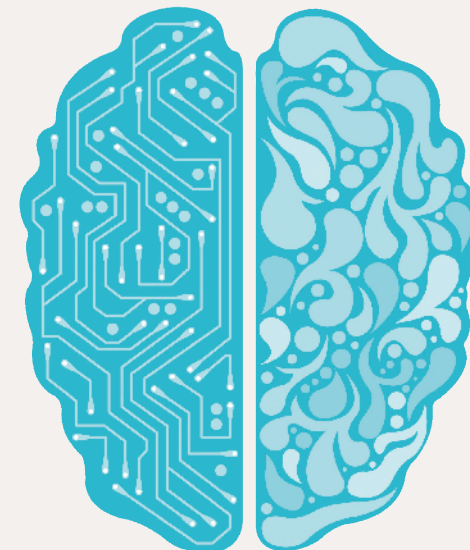
Kader 3. Meer ideeën voor activiteiten met etymologie

Beide hersenhelften

Onderzoekers hebben nieuw bewijs gevonden voor een bijzondere eigenschap van de hersenen van jonge kinderen. Tot een bepaalde leeftijd blijkt taalverwerking namelijk in beide hersenhelften plaats te vinden. Het zou een mogelijke verklaring zijn voor waarom kinderen beter zijn in het leren van taal en waarom ze beter herstellen van beroertes.

De onderzoekers zagen eerder dat kinderen die al heel vroeg – bij de geboorte – een beroerte kregen waarbij alle functies van de linkerhersenhelft verloren gingen, op latere leeftijd alsnog taal konden verwerken. Sterker nog: ze hadden hier geen enkel probleem mee. De nieuwe data suggereert dat de taalverwerking bij deze kinderen wordt overgenomen door de rechterhersenhelft en dat dit niet pas ontstaat na zo'n beroerte, maar dat het iets is wat de hersenen al kunnen.

Kunnen we dit dan niet gebruiken om volwassenen te helpen herstellen van een beroerte waarbij het taalgebied is beschadigd? Dat is wel de hoop. Er lopen op verschillende plekken onderzoeken waarin wordt gekeken of deze 'slapende functie' van de rechterhersenhelft weer aangewakkerd kan worden. Maar of dat in volwassenen ook mogelijk is – en dan specifiek bij taalverwerking – dat moeten toekomstige onderzoeken nog uitwijzen. BNR

Late tracking

In bijna alle westerse landen overtreffen meisjes tegenwoordig jongens in het onderwijs: ze halen hogere cijfers, nemen langer deel aan onderwijs en zijn beter vertegenwoordigd in het hoger onderwijs. Met de jaren nemen de verschillen steeds verder toe. De inrichting van het onderwijssysteem, en specifiek het moment waarop scholieren in onderwijsniveaus worden ingedeeld (leeftijd van 'tracking'), heeft veel invloed op genderongelijkheid in onderwijssucces. Tracking op een latere leeftijd lijkt bij te dragen aan het toenemende onderwijssucces van meisjes. Dit concludeert Lotte Scheeren in haar onderzoek waarop ze onlangs promoveerde.

Binnen het onderwijs vinden allerlei overgangen plaats waarin jonge mensen worden samengevoegd in specifieke onderwijstrajecten op basis van hun capaciteiten en ambities, bijvoorbeeld wanneer kinderen van het basisonderwijs naar het voortgezet onderwijs gaan of van het voortgezet onderwijs naar mbo, hbo of wo. Vooral die eerste overgang is van groot belang, aangezien deze de mogelijkheden voor vervolgonderwijs in grote mate bepaalt. De leeftijd waarop dat gebeurt, verschilt aanzienlijk tussen landen. Waar je in Nederland al op je twaalfde moet kiezen voor een specifiek onderwijstraject als vmbo, havo of vwo, is dat in Italië op je veertiende en in Zweden pas als kinderen zestien zijn.

Scheeren deed vier empirische studies om inzicht te krijgen in genderverschillen in het onderwijs. 'In mijn onderzoek ben ik ervan uitgegaan dat de leeftijd van selectie van invloed is', licht Scheeren toe. 'Jongens en meisjes ontwikkelen zich op verschillende tempo's en langs andere paden, en ze gaan dan ook op verschillende momenten door moeilijke fases heen. Wanneer een belangrijk keuzemoment precies samenvalt met een moment dat dan wel jongens dan wel meisjes in een lastige fase zitten, kunnen relatief kleine verschillen tussen jongens en meisjes op jonge leeftijd zich binnen bepaalde schoolsystemen omzetten in grote verschillen in onderwijssucces op latere leeftijd.'

Als het moment van tracking relatief laat is, is het aantal voltooide jaren opleiding van meisjes hoger ten opzichte van jongens dan wanneer het moment van tracking op een eerder moment plaatsvindt. Scheeren: 'Dit wordt verticale genderongelijkheid genoemd en betekent dat een latere leeftijd van selectie bijdraagt aan het groeiende onderwijssucces van vrouwen.'

Een latere leeftijd van tracking vermindert ook sociale ongelijkheden in leerprestaties voor meisjes, maar heeft geen invloed op sociale ongelijkheid voor jongens. Scheeren: 'In laat trackende systemen krijgen leerlingen langer de tijd om te laten zien wat ze kunnen, voordat ze worden ingedeeld in verschillende onderwijstrajecten. Specifiek meisjes uit lage sociale klassen zijn in staat om hun onderwijsprestaties te verbeteren in laat trackende systemen.'

Scholen hebben de belangrijke taak om gelijke kansen te bieden aan leerlingen met uiteenlopende kwaliteiten en achtergronden. 'Momenteel doen meisjes het steeds beter in het onderwijs, en schoolsystemen die op een laat moment selecteren, dragen hieraan bij. Het is natuurlijk positief dat meisjes, ook uit lage sociale klassen, beter floreren in deze systemen, maar de keerzijde is dat jongens het relatief minder goed doen.' UuA